

УДК 330.131.7

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАГРОЗ ТА РИЗИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

<http://orcid.org/0000-0002-8765-6656>

Гончар Вікторія Василівна, доктор економічних наук, завідувач кафедри «Маркетинг та бізнес-адміністрування», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Бурак Павло Валерійович, асистент кафедри «Маркетинг та бізнес-адміністрування», ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» <https://orcid.org/0000-0001-5689-4355>

Victoriya Gonchar, Doctor of Economic Sciences, Head of the department “Marketing and business-administration”, SHEI «Pryazovskyi State Technical University»

Pavlo Burak, assistant of the department “Marketing and business-administration”, SHEI “Pryazovskyi State Technical University”

V. Gonchar, P. Burak. Research of threats and risks of economic security of Ukraine.

Achieving economic security is one of the vital problems of the development of any state. All spheres of human activity contain risks and dangers that must be taken into account when determining and implementing the goals set by the society. Economic security is the basis for ensuring the national security of the country as a whole and its sustainable social and economic development. The problems of economic security become significantly aggravated in a rapidly changing economy, in the context of the transformation of the socio-economic system. The world is changing dynamically, and threats are changing at great speed. As a result, the security priorities identified at a particular stage of economic development are not permanent and undergo significant changes in specific situations. The system of potential and real threats cannot be constant either: they appear and disappear, grow and decrease, and their place and importance of influence on economic security change, too. It is impossible to imagine current national economic security without mentioning globalization. At the moment, practically all countries of the world, including Ukraine, are involved in this process. In the context of the globalization of the economy, the issue of ensuring the economic security of the country is particularly acute.

Гончар В. В., Бурак П. В. Дослідження загроз та ризиків економічної безпеки України.

Досягнення економічної безпеки є однією з життєво важливих проблем розвитку будь-якої держави. Всі сфери життєдіяльності людини містять ризики та небезпеки, які необхідно враховувати при визначенні та здійсненні цілей, висунутих суспільством. Економічна безпека є базисом для забезпечення національної безпеки країни в цілому і її сталого соціально-економічного розвитку. У швидко мінливій економіці, в умовах трансформації соціально-економічної системи проблеми економічної безпеки значно загострюються. Світ динамічно змінюється, і загрози змінюються з величезною швидкістю. У результаті чого пріоритети безпеки, визначені на конкретному етапі економічного розвитку, не є постійними і зазнають значних змін в умовах конкретних ситуацій. Система потенційних і реальних загроз також не може бути постійною: вони з'являються і зникають, зростають і зменшуються, при цьому змінюється їх місце і значення впливу на економічну безпеку. Неможливо уявити поточну національну економічну безпеку без згадки глобалізації. В даний момент іде процес глобалізації економіки, в якій втягнуті практично всі країни світу, в тому числі Україна. В умовах глобалізації економіки питання забезпечення економічної безпеки країни стоїть особливо гостро.

Гончар В. В., Бурак П. В. Исследование угроз и рисков экономической безопасности Украины.

Достижение экономической безопасности является одной из жизненно важных проблем развития любого государства. Все сферы жизнедеятельности человека содержат риски и опасности, которые необходимо учитывать при определении и осуществлении целей, выдвигаемых обществом. Экономическая безопасность является базисом для обеспечения национальной безопасности страны в целом и ее устойчивого социально-экономического развития. В быстро изменяющейся экономике, в условиях трансформации социально-экономической системы проблемы экономической безопасности значительно обостряются. Мир динамично изменяется, и угрозы меняются с огромной скоростью. В результате приоритеты безопасности, определенные на конкретном этапе экономического развития, не являются постоянными и претерпевают значительные изменения в условиях конкретных ситуаций. Система потенциальных и реальных угроз также не может быть постоянной: они появляются и исчезают, нарастают и уменьшаются, при этом изменяется их место и значение влияния на экономическую

безопасность. Невозможно представить текущую национальную экономическую безопасность без упоминания глобализации. В данный момент идет процесс глобализации экономики, в который втянуты практически все страны мира, в том числе и Украина. В условиях глобализации экономики вопрос обеспечения экономической безопасности страны стоит особенно остро.

Постановка проблеми. Для забезпечення економічної безпеки необхідно чітко розуміти і класифікувати ризики і загрози. Ситуація в Україні є ще більш складною через те, що наслідки світової економічної кризи 2007-2010 років (більш уразливими до якої стали країни з трансформаційною економікою), в значній мірі позначилися не тільки на внутрішньому економічному стані країни, а й на рівні її конкурентоспроможності в загальному світовому рейтингу. Крім того, в Україні існує нестабільна соціально-політична ситуація і військові дії на сході країни, що ще більше ускладнюють і віддаляють процес економічної рецесії. У зв'язку з цими обставинами, в Україні значно підвищується рівень ризику для вітчизняних господарських одиниць при здійсненні господарської діяльності та прийнятті ринкових і управлінських рішень для виходу і охопленню міжнародних ринків збуту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття базується на фундаментальних працях представників економічної теорії, на розробках зарубіжних і вітчизняних економістів, присвячених дослідженню проблем економічної безпеки. До них можна віднести: В. Абрамов, В. Андрійчук, В. Богомолів, Т. Васильців, М. Єрмошенко, А. Козаченко, В. Я. Васьковська, К. Вудруфф, С. Джонсон, Д. Кауфман, Д. Макміллан, Т. Уоткінс, Ф. Шнайдер та ін. Незважаючи на велику кількість оброблених теоретико-прикладних питань розвитку міжнародної економічної безпеки, слід зазначити, що недостатньо дослідженими залишаються питання визначення ризиків і загроз для національної економічної безпеки.

Мета статті. Метою дослідження є класифікація та виявлення ризиків і загроз економічній безпеці України.

Результати дослідження. Для забезпечення економічної безпеки необхідно чітко розуміти і класифікувати ризики і загрози.

Для класифікації загроз економічній безпеці можна використовувати класифікацію за наступними параметрами: за ступенем небезпеки, тобто рівнем впливу на інтегральний показник економічної безпеки держави, загрози прийнято розділяти на особливо небезпечні (з максимальним рівнем впливу), небезпечні (із середнім рівнем впливу) і потенційно небезпечні (з мінімальним рівнем впливу). У разі відсутності адекватного реагування на реальні загрози економічній безпеці держави, вони в короткостроковий період здатні трансформуватися з потенційно небезпечних в небезпечні або особливо небезпечні, які надають деструктивний вплив на систему економічної безпеки держави. Визначення рівня впливу загроз на інтегральний показник економічної безпеки держави, класифікація їх за ступенем небезпеки і прогнозування можливих тенденцій розвитку потенційних і реальних загроз є основною складовою діагностики і моніторингу в системі забезпечення економічної безпеки держави.

Залежно від прояву джерела загрози їх прийнято групувати на загрози з традиційною формою реалізації і з нетрадиційною формою реалізації [1]. Джерела загроз - це ті, що породжують (виробляють) загрозу. Ними можуть бути явища, процеси, події, юридичні або фізичні особи, держави або групи держав, наявність або діяльність яких створюють або можуть створювати небезпеку для реалізації національних економічних інтересів. Класифікація загроз за формою прояву їх джерел дозволяє здійснювати попередження їх виникнення. Найчастіше зустрічаються традиційні форми реалізації загроз, пов'язаних з дією різного роду економічних інструментів в умовах ринкових відносин, які часто можуть використовуватися для нанесення шкоди конкурентам економічними методами. Нетрадиційні форми реалізації загроз полягають в цілеспрямованій дезорганізації фінансово-кредитної системи країни шляхом проведення організованих економічних атак іншими державними чи недержавними суб'єктами.

По можливості впливу на загрози і джерела їх виникнення вони поділяються на керовані, які піддаються впливу, і некеровані, які не піддаються впливу з боку органів державної влади.

Залежно від особливостей виникнення загрози економічній безпеці поділяються по раптовості і періодичності виникнення, а також за часом прояву.

За раптовістю настання загрози економічній безпеці держави можуть бути прогнозованими, які можна передбачити на основі аналізу тенденцій основних макроекономічних показників, раптовими, які характеризуються короткостроковою дією джерела загрози, а також миттєвими, що виникають в результаті непрогнозованих явищ і подій. При цьому окремі загрози по періодичності виникнення можуть мати систематичний або періодичний характер і виявлятися постійно або через певні проміжки часу, а інші загрози є одноразовими.

Залежно від часу прояву деструктивного впливу, загрози економічній безпеці держави групують на актуальні та перспективні [2]. Негативний вплив перспективних загроз проявляється через значний проміжок часу після їх настання на відміну від актуальних загроз, які викликають небажані наслідки відразу або через короткий проміжок часу після їх настання.

За тривалістю дії загрози можуть бути постійні або тимчасові [3]. В умовах функціонування ефективної системи забезпечення економічної безпеки держави, загрози носять тимчасовий характер і, в залежності від умов, що складаються у зовнішньому і внутрішньому середовищі об'єкта безпеки, можуть бути поточними, коротко- або довгостроковими, в залежності від періоду їх ліквідації. Система своєчасного виявлення і передбачення загроз не дозволяє їм перетворюватися з тимчасових на постійні.

Відповідно за тривалістю деструктивного впливу можна класифікувати загрози на системні і додатково придбані. В сучасних умовах функціонування національної економіки України окремі загрози через відсутність адекватних заходів реагування на них набули системного характеру дії і вимагають першочергового подолання. Зокрема, в сфері тінізації економіки, низькому рівні наукоємності ВВП, низькій інноваційній активності, надмірній борговій залежності України, демографічній кризі, високому рівні безробіття, значній енергетичній залежності. Системність зазначених загроз і відсутність дієвих механізмів нейтралізації підсилюють негативну сферу впливу і зумовлюють появу нових додатково накопичених загроз, які, в свою чергу створюють кризові ситуації.

По механізму впливу загрози, діляться на прямі (безпосередні) і непрямі (опосередковані) [4]. Прямі загрози економічній безпеці держави при будь-яких умовах викликають негативні наслідки, адже часто створюються навмисною діяльністю певних суб'єктів. Непрямі погрози чинять негативний вплив в разі наявності певних додаткових умов, що склалися в зовнішньому і внутрішньому середовищі об'єкта безпеки, адже вони в основному викликані змінами ринкової кон'юнктури або непередбачуваними подіями в умовах відсутності або неефективності антикризового реагування.

У системі забезпечення економічної безпеки країни важлива класифікація загроз за масштабами їх реалізації, під якими розуміється просторовий розмах негативних факторів безпеки, наявність яких перешкоджає реалізації національних економічних інтересів. За масштабом загрози прийнято ділити на:

- загальнонаціональні, які стосуються всіх суб'єктів економічної безпеки держави і проявляються на загальнонаціональному рівні;
- локальні, що виявляються за окремими складовими економічної безпеки і зачіпають національні економічні інтереси певних груп суб'єктів економічної безпеки;
- індивідуальні, які перешкоджають реалізації національних економічних інтересів окремих суб'єктів економічної безпеки [5].

Неможливо уявити поточну національну економічну безпеку без згадки глобалізації. В даний момент йде процес глобалізації економіки, в який втягнуті

практично всі країни світу, в тому числі і Україна. В умовах глобалізації економіки питання забезпечення економічної безпеки країни стоїть особливо гостро.

Разом з виникненням нових джерел розвитку, глобалізація несе в собі ризики і загрози для економічної безпеки держави, і без їх урахування, і розробки стратегії їх подолання, неможливо побудувати стабільну і діючу економічну систему.

Економічна «глобалізація» являє собою історичний процес, який є результатом новаторства людей і технічного прогресу. Цим терміном називають зростаючий рівень інтеграції країн у всьому світі, обумовлений в першу чергу торговими і фінансовими потоками. Іноді під ним також розуміють рух трудових і наукових ресурсів через міжнародні кордони.

Глобалізація, як і її основа, інтернаціоналізація, відбувається на двох рівнях. Перший рівень це рівень стихійно-ринкового протікання глобальних процесів. Другий рівень - це рівень міждержавних форм, який компенсує втрату або обмеженість можливостей з боку держави регулювати стихійно-ринкові прояви глобалізації.

Основним викликом глобалізації в ХХІ столітті є те, що на планеті формуються два полюси світової економіки. На одному полюсі концентруються країни - глобальні лідери, а на іншому - країни, які повністю від них залежать. Від розвитку економіки країн-лідерів залежить соціально-економічне становище країн, які їм підпорядковані. Для боротьби з таким глобалізаційним викликом країнам як Україна необхідно створювати власну конкурентоспроможну продукцію і ефективно протистояти економічній експансії країн лідерів. Необхідно залучати і власних інвесторів, сприяти тому, щоб вітчизняні власники виробництв інвестували у власну економіку, а не вивозили капітал за кордон.

Основна загроза, у зв'язку з глобалізацією, викликана тим, що її переваги, які зрозумілі людям, будуть розподілятися нерівномірно. Як відомо, в короткостроковій перспективі, зміни в промисловості і сфері послуг призводять до того, що галузі, які отримують переваги від зовнішньої торгівлі, і галузі, які пов'язані з експортом, відчують великий приплив капіталу і кваліфікованої робочої сили. У той же час, ряд галузей значно програє від процесів глобалізації, втрачаючи свої конкурентні переваги через збільшення відкритості ринку. Такі галузі змушені докладати додаткові зусилля, щоб пристосуватися до господарських умов, які змінилися не на їхню користь.

Це викликано тим, що конкуренція з боку трудомістких товарів, випущених в країнах з низьким рівнем заробітної плати і невисоким рівнем кваліфікації працівників, призводить до зниження цін на аналогічну продукцію європейських фірм і зменшення їх доходів. В таких умовах європейські компанії припиняють випуск збиткової продукції і переходять до виробництва товарів, які вимагають використання висококваліфікованого персоналу і передових технологій. В результаті цього, працівники з більш низькою кваліфікацією залишаються незатребуваними і їхні доходи падають.

На думку авторів, до основних глобальних загроз економічній безпеці України можна віднести:

- Відсутність експортно-імпортової збалансованості, велике негативне зовнішньоторговельне сальдо;
- Нераціональність структури експорту, підвищення вивезення сировинних ресурсів;
- Нерозвиненість фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності українського експорту;
- Недостатній державний контроль над здійсненням експорту та імпорту;
- Підвищена відкритість економіки України;
- Залежність процесу реформування економіки України від надання іноземних кредитів та іншої іноземної допомоги;
- Монопольна залежність України від імпорту багатьох видів продукції стратегічного характеру: газ, нафту та інші джерела енергії;

• Ввезення в Україну технічно застарілих і екологічно небезпечних виробництв.

Класифікувавши загрози і негативний вплив на економічну безпеку, ми повинні зрозуміти, які ризики таїть в собі глобалізація. Для цього необхідно з'ясувати, чому ризики відрізняються від загроз.

Глобальний ризик - це невід'ємна складова життя. Він народжується з невизначеністю, відсутністю повної інформації про подію і неможливістю прогнозувати розвиток подальших дій [6]. Ризик виникає тоді, коли рішення вибирається з декількох можливих варіантів, і немає впевненості в тому, що воно є найбільш ефективним. Можна прийняти рішення і проводити дії спрямовані на зменшення ризику, але позбутися нього неможливо. Ситуації, коли ризик відсутній, в економіці практично не зустрічаються. Це і є причиною того, що навіть ідеальні з першого погляду рішення приводять до збитків в глобальних масштабах. У той же час, ризик слід розглядати як невід'ємний компонент процесу діяльності міжнародного ринку.

Проблеми ризику необхідно розглядати і враховувати як при розробці стратегій, так і в процесі виконання оперативних завдань. У кожній ситуації, яка пов'язана з ризиком, виникає питання: де межа, яка відокремлює доцільний ризик від недоцільного. Визначення такої межі не може бути правильним без розуміння причин виникнення ризику.

Ризикованій ситуації притаманні такі характерні ознаки:

- Наявність невизначеності;
- Існування альтернатив і необхідність вибору;
- Можливість оцінити наявні альтернативи;
- Зацікавленість в результатах вибору;
- Визначення внутрішніх і зовнішніх показників, які збільшують або зменшують ступінь певного виду ризику;
- Аналіз знайдених ризиків;
- Оцінка певного виду ризику;
- Установка допустимого рівня ризику;
- Аналіз окремих операцій, щодо обраного рівня ризику;
- Розробка заходів для зменшення ступеня ризику [7].

Основними реальними та потенційними ризиками, які негативно впливають на процес гарантування економічної безпеки в умовах глобалізації є, по-перше, недосконалість проведення державної економічної політики. Вона полягає: а) у непослідовності проведення змін і відсутності системи чітких орієнтирів, щодо подальшого розвитку економіки; б) немає чіткого розуміння про розвиток законодавчої бази, яка б реально стимулювала розвиток економіки. По-друге, відсутність чіткої системи загальнодержавної політики, згідно з напрямками та перспективами розвитку конкурентоспроможності національних підприємств на світовому ринку.

Економічна глобалізація створює для економіки України серйозні ризики, зокрема:

- Вигоди економічної глобалізації розподіляються нерівномірно і економічно розвинені країни мають більше можливостей скористатися ними, ніж країни з перехідною економікою, як Україна;
- Випереджаючий розвиток глобального ринку підвищує залежність країн з перехідною економікою від змін на глобальному ринку, а можливості України впливати на цю залежність зменшуються;
- Залежність національного фінансового ринку від глобального посилює процеси вивозу капіталу за кордон, збільшує зовнішній борг, і, внаслідок цього, може привести до втрати економічного суверенітету країни;
- Зростання складності системи глобального ринку підвищує загальну нестабільність цієї системи, а мобільність капіталу стає передумовою фінансових криз, які

через взаємозв'язок національного і глобального фінансових ринків можуть поширюватися в Україні [8].

Крім ризиків глобалізації, існують і інші ризики, які притаманні виключно Україні. Гібридна агресія Російської Федерації проти України і військовий конфлікт на Сході країни, який почався в 2014 році і в даний час триває, зумовили розгортання негативної ланцюгової реакції загострення дисбалансів у бюджетній системі. Подолання економічної кризи в Україні в умовах зовнішньої агресії є одним із пріоритетів політики забезпечення економічної безпеки держави. Зовнішня агресія критично погіршила динаміку соціально-економічного розвитку, посилила макроекономічні дисбаланси і погіршила коротко- і середньострокові перспективи економічного зростання. Істотні погіршення прогнозів економічного розвитку України міжнародними організаціями, вітчизняними урядовими та громадськими установами, свідчать про високу ймовірність реалізації загроз економічній безпеці.

Автори вважають, що ключовими ризиками економічної безпеки України, в зв'язку з гібридними погрозами, слід визначити:

- вимушену мілітаризацію економіки;
- екстрене гальмування економічного розвитку України і погіршення основних макроекономічних показників;
- підвищення тінізації економічної діяльності.
- збільшення спаду промислового виробництва;
- зниження економічної активності, перш за все інвестиційної;
- погіршення добробуту населення (домогосподарств) і зростання рівня безробіття;
- посилення боргового тиску, перш за все, в державному секторі.

Висновки. Провівши аналіз наукових робіт з даної тематики, авторами були виділені основні поняття глобалізації. Згідно з даними, отриманими під час написання статті, була представлена класифікація глобальних загроз економічній безпеці. Завдяки цьому, були дані більш точні визначення термінів «ризик» і «загроза». Представлені основні, на думку авторів, глобальні та внутрішні ризики в економічній безпеці України.

Список використаних джерел:

1. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько : Монографія. — К. : НІСД, 1997. — 144 с. — (Сер. "Нац. безпека"; Вип. 2).
2. Буторин В., Ткаченко А., Шипилов С. Основы экономической безопасности: В 3 т. Т. 1: Системные концепции экономической безопасности. М.: Кнорус, 2007. 396 с.
3. Pugach A. A. Analysis the Threats to Economic Security of Ukraine in Modern Conditions of Functioning the National Economy / A.A. Pugach, A.V. Matkovskiy // European Applied Sciences. – Germany. – 2014.
4. Журнал «ВЕСТНИК САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ГПС МЧС РОССИИ» (2013). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://vestnik.igps.ru/wpcontent/uploads/>
5. Користін О. Є., Барановський О. І., Герасименко Л. В. Економічна безпека: навч. посіб.; за ред. О.М. Джужі. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.
6. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко, М. О. Гончаренко, В. А. Зленко [та ін.]; кер. авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
7. Академия подготовки главных специалистов (2018). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://specialitet.ru/lekcyi/eb/>
8. Степаненко А. В. Глобалізація, конкурентоспроможність й економічна безпека: проблеми взаємодії та взаємозв'язку / А. В. Степаненко // Продуктивні сили України. — 2007. — № 1(002). — С. 71–84.

References (BSI):

1. Shlemko V. T., Binko I. F. (1997) *Ekonomichna bezpeka Ukraini: sutnist i napryami zabezpechennya*. – Kyiv: NISD, (Ser. "Nats. bezpeka"; Issue 2).
2. Butorin V., Tkachenko A., Shipilov S. (2007) *Sistemnyye kontseptsii ekonomicheskoy bezopasnosti [Systemic concepts of economic security] Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti - Fundamentals of economic security (Vols.1–3, Vol. 1).. М.: Knorus. [In Russian]*

3. Pugach A. A. *Analysis the Threats to Economic Security of Ukraine in Modern Conditions of Functioning the National Economy* / A.A. Pugach, A.V. Matkovskiy // *European Applied Sciences*. – Germany. – 2014.
4. The magazine "Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta GPS MCHS Rossii" (2013). [Electronic resource]. - Access: <https://vestnik.igps.ru/wpcontent/uploads>
5. Koristin O. Y., Baranovskiy O. I., Gerasimenko L. V. (2010) *Ekonomichna bezpeka: navch. posib.* – Kyiv: Alerta; KNT; Tsentri uchbovoyi literaturi.
6. Bilorus, O. H. Luk'yanenko, D. H. Honcharenko, M. O. Zlenko, V. A. and others (2001), *Hlobalizatsiya i bezpeka rozvytku [Globalization and Development Security]*, KNEU, Kyiv, Ukraine, p. 733.
7. *Academy of training of main specialists [Electronic resource]*. - Access: <https://specialitet.ru/lekcyi/eb/>
8. Stepanenko A.V. (2007) *Globalization, Competitiveness and Economic Security: Problems of Interaction and Interconnection // Ukraine's Productive Forces.* - №1

Keywords: economic security; national economy; risks; threats; globalization.

Ключові слова: економічна безпека; національна економіка; ризики; загрози; глобалізація.

Ключевые слова: экономическая безопасность; национальная экономика; риски; угрозы; глобализация.

Рецензент: Хаджинова О.В., декан економічного факультету, ДВНЗ «ПДТУ», д.е.н., доцент

Перевірено на плагіат: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/6834664>